

Józef KOREDZUK*

Nauczanie prawa w gimnazjum w Brzegu w latach 1564–1792

Powstanie gimnazjum

W 1564 r. utworzono w Brzegu gimnazjum (*Gymnasium Illustre*). Jego powstanie było protestanckim wyzwaniem będącym reakcją na reformację w Niemczech i na Śląsku. Stało się także przeciwwagą dla późniejszych absolutystycznych dążeń Habsburgów na Śląsku oraz kontrreformacyjnych poczynań Kościoła katolickiego. Początkowo miało być zwyczajnym gimnazjum o profilu humanistycznym. Jego założyciel i kierujący nim rektorzy mieli jednakże ambicje, by przekształcić się w wyższy zakład edukacyjny, być może uniwersytet, po nieudanych próbach w pierwszej połowie XVI w. utworzenia uniwersytetu we Wrocławiu i w Legnicy. Jednym z kroków do tego prowadzących, oprócz wysokiego poziomu nauczania, miał być program nauczania realizowany w *Gymnasium*, wykraczający poza zwykłe ramy. W ramach tego programu w gimnazjum w Brzegu przewidziano także nauczanie prawa. Celem niniejszego przyczynku jest ukazanie, jaką rolę odgrywało ono w dziejach gimnazjum w Brzegu.

Założycielem gimnazjum w Brzegu w 1564 r. był książę brzeski Jerzy II (zwany Wspaniałym, ur. 18 lipca 1523 r. w Legnicy, zm. 7 maja 1586 r. w Brzegu), uznawany za najwybitniejszego władcę z dynastii piastowskiej w epoce nowożytnej, będący protektorem nauki i oświaty w księstwach, w których panował. Nie była to pierwsza próba reorganizacji szkolnictwa w Brzegu. Wcześniej podjął ją jego ojciec ks. Fryderyk II (zwany Wielkim), który w 1529 r. połączył obydwie istniejące w Brzegu szkoły. Jednakże rada miejska, broniąca swojej szkoły przy kościele św. Mikołaja, w 1534 r. zdołała doprowadzić do ponownego jej usamodzielnienia¹.

Gimnazjum, które założył Jerzy II, było przeznaczone dla młodzieży protestanckiej, gdyż sam książę był duchowym przywódcą protestanckich stanów

* Uniwersytet Opolski, e-mail: kored.j@interia.pl.

¹ H. Barycz, *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979, s. 221.

na Śląsku. Jego budowa trwała w latach 1564–1569². Na utrzymanie placówki przeznaczono dochody fundacji katedralnej św. Jadwigi w Brzegu oraz dawnej szkoły miejskiej³. Jerzy II był także fundatorem podobnego gimnazjum protestanckiego w Strzelinie, otwartego w 1585 r., czyli rok przed jego śmiercią. Nie było ono jednakże tak okazałe jak gimnazjum w Brzegu⁴.

Gimnazjum w Brzegu było wzorowane na znanym gimnazjum łacińskim w Złotorzy⁵. Szkoła ta zaczęła się cieszyć sławą europejską po reformie, jakiej dokonał w niej w latach 1531–1540 Valentin Trozendorf (znający dzieła Cyce-rona na pamięć, były profesor uniwersytetu w Wittenberdze)⁶. Trozendorf był także jednym z najbliższych uczniów Filipa Melanchtona, którego poglądów (zwanych filipizmem) pełną swobodę wyznawania zapewnił książę Jerzy II na terenach, nad którymi sprawował władzę⁷.

Nowo założone gimnazjum brzeskie, którego uroczyste otwarcie nastąpiło dnia 10 sierpnia 1569 r., miało tym się różnić od dotychczas istniejących w Brzegu szkół, czyli szkoły kolegiackiej przy zamkowym kościele św. Jadwigi i szkoły miejskiej przy kościele parafialnym św. Mikołaja, że miało być szkołą uczoną (*Gymnasium Illustre*). Jej celem było ukształtowanie ucznia na dobrego chrześcijanina, protestanta i wybornego latynistę, cyceroniańczyka⁸. Przypomnijmy, że Cyce-ron był nie tylko wybitnym pisarzem i mówcą, ale również znanym prawnikiem. Mowę inauguracyjną w imieniu fundatora gimnazjum księcia brzeskiego wygłosił jego kanclerz, doktor obojga praw Georg von Lassota⁹.

Jerzy II uchodził za szczególnie zagorzałego luteranina, co znajdowało potwierdzenie w jego drobiazgowym angażowaniu się w działalność pedagogiczną założonego przez siebie gimnazjum, którego mechanizm funkcjonowania ustawicznie śledził, szczególnie zaś jego zgodność z duchem reformacji¹⁰. I jak trzeba było, nie cofał się nawet przed zwolnieniem nieprawomyślnych nauczycieli (jak to miało miejsce w 1584 r.).

² J. Harasimowicz, *Jerzy II*, [w:] *Encyklopedia Wrocławia*, red. J. Harasimowicz, Wrocław 2001, szp. 309.

³ J. Gierowski, *Oświata i nauka*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1: *Do roku 1763*, cz. 3: *Od końca XVI w. do r. 1763*, red. K. Maleczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 563–564.

⁴ S. Gawlik, *Działalność oświatowa i pedagogiczna Piastów brzeskich*, „Szkice Brzeskie” 1985, t. 2, s. 14.

⁵ L. Toporowski, *Z dziejów „Gymnasium Illustre” w Brzegu w końcu XVI w.*, „Szkice Brzeskie” 1981, t. 1, s. 76.

⁶ O reformie tej zob. A. Otto, *Valentin Trozendorff und seine Schule in Goldberg*, „Monatschrift von und für Schlesien” 1829, Bd. 1, s. 215–217.

⁷ Ch. Absmeier, *Szkoły a region. Szkolnictwo śląskie wieku reformacji*, [w:] *Śląska Republika Uczonych*, vol. 3, red. M. Halub, A. Mańko-Matysiak, Wrocław 2008, s. 127.

⁸ H. Barycz, *Polacy w dawnym gimnazjum w Brzegu (w. XVI–XVIII)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1974, nr 2, s. 177, 179–180.

⁹ K.F. Schönwälder, J.J. Guttmann, *Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Brieg. Zur Dreihundertjährigen Jubelfeier*, Breslau 1869, s. 36.

¹⁰ S. Gawlik, *op. cit.*, s. 12.

Reformy gimnazjum

Książęce protestanckie gimnazjum humanistyczne w Brzegu uchodziło przez długi czas za jedno z najlepszych na Śląsku¹¹. Na ukształtowanie się takiej opinii o nim miał m.in. wpływ realizowany w nim program nauczania. Pomimo że było to gimnazjum o profilu humanistycznym, program jego nauczania – oprócz języków starożytnych (łacina, greka, hebrajski), katechizmu, logiki, fizyki, matematyki, muzyki i etyki – obejmował również naukę ogólnych zasad prawa (*Institutiones*)¹². Prawo w „gimnasiach illustria” w tamtych czasach należało do nauk uniwersyteckich, których nauczano jedynie w najlepszych gimnazjach protestanckich. Zapewne wprowadzono je do programu nauczania w gimnazjum w roku 1580, wraz z wprowadzeniem nowego regulaminu szkoły, wzorowanego na regulaminie wrocławskiego *Elisabethanum*. Program ten, w części pierwszej obejmującej program nauczania w gimnazjum, określał kierunek szkoły jako teologiczny i prawniczy¹³.

Być może ten profil nauczania wziął się z zamiłowania Jerzego II do regulowania wszelkich dziedzin życia mieszkańców księstwa za pomocą prawa, z czego z czasem książę stał się sławny. Mieszczanom m.in. zakazał on wylewania nieczystości na ulice, zabronił gier hazardowych w gospodach, poddanym groził karami za uchylanie się od uczestnictwa w protestanckich nabożeństwach. W ordynacji weselnej z 1550 r. określił, ilu gości można było przyjąć na weselu, zakazał frywolnej muzyki, a czeladnikom wywijania i podrzucania tancerki w tańcu. W tańcu zabronione było również używanie wysokich obcasów i zbyt długich sukien, gdyż było to przyczyną licznych wypadków. Zamiast tygodnia, jak to było dotychczas, wesele miało trwać jeden dzień. Miano podawać na nim dwa posiłki na pięciu stołach, dla 16 druhen i dla 12 czeladników, którzy, tak na marginesie, o pozwolenie na ożenek mogli starać się dopiero po piętnastu latach od nabycia prawa miejskiego¹⁴.

Gimnazjum w Brzegu, jak każda uczelnia, przeżywało wzloty i upadki. Jeden z poważniejszych kryzysów, z jakim przyszło mu się zmierzyć, miał miejsce po zakończeniu w 1648 r. wojny trzydziestoletniej¹⁵. Ówczesny książę brzeski

¹¹ Pozostałe, które można wskazać, to: dwa gimnazja wrocławskie (św. Elżbiety i św. Marii Magdaleny) oraz gimnazja w Oleśnicy, Bytomiu nad Odrą, Legnicy, Strzelinie i Oławie; J. Gierowski, *op. cit.*, s. 563.

¹² M.J. Ptak, *Nauka i nauczanie prawa na Śląsku do początku XIX wieku – zarys problematyki*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011, s. 33; W. Dziewulski, *Brzeg od lokacji na prawie zachodnim do wygaśnięcia dynastii Piastów (1247–1675)*, [w:] *Brzeg. Dzieje. Gospodarka. Kultura*, red. W. Dziewulski, Opole 1975, s. 133.

¹³ H. Więcek, *Z dziejów gimnazjum piastowskiego w Brzegu*, „Kwartalnik Opolski” 1957, nr 4, s. 37.

¹⁴ W. Skibiński, *Życie codzienne w dawnym Brzegu. Od czasów najdawniejszych do połowy XX stulecia*, Brzeg 2005, s. 27.

¹⁵ Na marginesie warto dodać, że w okresie wojny trzydziestoletniej wielu Ślązaków (w tym 30 przybyszów z Brzegu) podjęło naukę w gimnazjum akademickim w Toruniu, które od końca XVI w. do połowy XVIII w. cieszyło się sławą jednej z najlepszych szkół protestanckich w Polsce. S. Gawlik, *op. cit.*, s. 14.

Chrystian początkowo planował przekształcenie szkoły w akademię rycerską, przeznaczoną wyłącznie dla szlachty¹⁶. Gdy projekt ten ze względu na wysokie koszty jego realizacji upadł, wówczas książę zlecił w 1671 r. swojemu lekarzowi Henrykowi Martiniemu (byłemu profesorowi gimnazjum kalwińskiego w Kiejdanach na Litwie), by ten przygotował projekt reformy gimnazjum. Ten zaproponował zatrudnienie lepszych nauczycieli oraz opracował nowy plan zajęć, kładąc nacisk na przedmioty mające praktyczne zastosowanie w życiu, do których H. Martini zaliczył także podstawy prawa¹⁷.

Martini wprowadził także postępowe metody nauczania, co być może było koniecznością. Przyjęty bowiem początkowo, być może pod wpływem założyciela gimnazjum, nadmierny rygor obowiązujący jego uczniów spowodował, że na początku XVII w. niektórzy rodzice chętniej posyłali swoje dzieci do szkół jezuickich działających na Śląsku niż do gimnazjum w Brzegu, bo obchodzono się w nich z dzieckiem zgodnie z jego naturą¹⁸.

Wprowadzane na coraz większą skalę do programu nauczania w gimnazjum nauki użyteczne w życiu, do których niewątpliwie można także zaliczyć prawo, miały na celu również lepsze przygotowanie do podjęcia ewentualnych studiów uniwersyteckich przez młodzież uczącą się w gimnazjum¹⁹. Młodzież, która ewentualnie decydowała się na studia uniwersyteckie, musiała się na nie udawać poza granice Śląska, wybierając najczęściej uniwersytet we Frankfurcie nad Odrą.

Reforma szkoły przeprowadzona przez Martiniego nie zapobiegła niestety kryzysowi gimnazjum, w który popadło ono po wygaśnięciu na tronie książęcym w Brzegu dynastii piastowskiej, co nastąpiło w 1675 r. z chwilą śmierci piętnastoletniego Jerzego IV Wilhelma. Pod rządami cesarskimi, nie mając protektora, który by nad nim bezpośrednio czuwał, gimnazjum utraciło wówczas splendor ([...] *das alte beruemte Fuerstliche Gymnasium seinen alten Splendor* [...]), na który pracowało przez pierwsze sto lat swojego istnienia²⁰. Próbował sytuację ratować będący od 1678 r. rektorem Gottfried Thilo, utrzymujący dobre stosunki z Habsburgami i podniesiony nawet w 1719 r. przez cesarza Karola VI do stanu rycerskiego, ale niestety nieskutecznie.

Zgodnie z opracowaną w 1580 r. przez rektora Piotra Sicke ordynacją szkoły (*Illustrissimae scholae Bregensis constitutiones*) naukę prawa uczniowie w gimnazjum pobierali w klasie pierwszej (*prima*), uznawanej za najwyższą, najstarszą. We wcześniejszych klasach uczniowie zapoznawali się jedynie z ogólnymi zasadami prawa²¹. Dziedziny tej w gimnazjum w Brzegu nauczano głów-

¹⁶ W powstałej natomiast później w 1708 r. Akademii Rycerskiej w Legnicy oraz w założonej w 1702 r. Akademii Leopoldyńskiej we Wrocławiu w większym stopniu niż w gimnazjum w Brzegu uwzględniano nauczanie prawa.

¹⁷ W. Dziewulski, *op. cit.*, s. 135.

¹⁸ K.F. Schönwälder, J.J. Guttmann, *op. cit.*, s. 131.

¹⁹ J. Gierowski, *op. cit.*, s. 564.

²⁰ H. Więcek, *op. cit.*, s. 41.

²¹ H. Barycz, *Polacy...*, s. 180; L. Toporowski, *Z dziejów...*, s. 80.

nie w formie nauki o instytucjach prawnych (*institutiones iuris*)²². Za rektora Melchiora Tilesiusa (1584–1603) było to pięć godzin tygodniowo. W czasie gdy rektorem gimnazjum był Jakub Schickfuss, prowadzone były także ćwiczenia z prawa (*exercitium judiciale*), a w czasach rektora Johanna Lucasa miały one formę pisemną i obejmowały instytucje Justyniana²³.

W bibliotece gimnazjum, dostępnej dwa razy w tygodniu, znajdowały się także książki prawnicze. Według katalogu sporządzonego w 1664 r. przez rektora Lucasa było ich 123, głównie z zakresu prawa rzymskiego i prawa kanonicznego. Natomiast według katalogu sporządzonego w 1691 r. przez rektora Thilo liczbą ich się zwiększyła, na ogólną liczbę 2839 wykazanych książek w bibliotece było 310 prac prawniczych. Ponadto księgozbiór ten był bardziej zróżnicowany niż poprzednio. Pochodził on głównie z zapisów różnych osób prywatnych (np. Andreasa Sartoriusa²⁴ czy książąt brzeskich), w których znajdowały się także dzieła o treści prawniczej. W ten sposób po śmierci w 1664 r. księcia Jerzego III zbiory biblioteczne zostały zasilone o 15 książek prawniczych. Niektóre z woluminów biblioteka gimnazjum przejęła po dawnej bibliotece kapituły kolegiackiej w Brzegu, która powstała już w XIV w.²⁵

Nauczyciele prawa w gimnazjum

Początkowo gimnazjum miało duże trudności z pozyskaniem odpowiedniego personelu – w ciągu pierwszych 15 lat przewinęło się 8 rektorów²⁶. Problem ten dotyczył także nauczycieli prawa, spośród których znamy nazwiska i drogi kariery tylko niektórych.

Pierwszą znaną osobą nauczającą prawa w gimnazjum w Brzegu był Jakob Paulonius, urodzony w Sangerhausen (w Turyngii) w 1530 r., który podjął pracę w nim już w 1571 r. Ukończył on studia w Wittenberdze – nie tylko ośrodku uniwersyteckim, ale również silnym centrum protestantyzmu. W Brzegu był profesorem prawa (*profesor juris*), oprócz którego wykładał także filozofię. Jednocześnie podczas pobytu w Brzegu, od stycznia 1576 r. do 12 grudnia 1579 r. był rektorem gimnazjum²⁷. Uczniowie gimnazjum zapewne dobrze wspominali jego rządy, Schickfuss napisał bowiem o okresie, gdy był on rektorem, że kiedy *Er regierte [...] die Schuljugend glücklich*. Pomimo to jako kryptokalwinista

²² J. Gierowski, *op. cit.*, s. 564.

²³ K.F. Schönwälder, J.J. Guttmann, *op. cit.*, s. 62, 78 i 190.

²⁴ Prawnik i profesor uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą, pochodzący z Brzegu, który w 1592 r. bibliotece gimnazjum podarował dwutomowe dzieło prawnicze. *Ibidem*, s. 88–89.

²⁵ W. Karlak, *Bibliotheca Piastorum Bregensis – szkolny księgozbiór dziedzictwem kulturowym śląskich Piastów*, [w:] *Piastowskie kolekcje ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Digitalizacja i udostępnianie*, red. I. Bińkowska, D. Codogni-Łańcucka, Wrocław 2015, s. 60, 65; W. Dziewulski, *op. cit.*, s. 137.

²⁶ J. Gierowski, *op. cit.*, s. 564.

²⁷ Pełny wykaz rektorów gimnazjum brzeskiego podaje F. Nielaender, *Das Brieger Gymnasium*, Brieg 1931, s. 23.

został w 1584 r. usunięty z gimnazjum przez księcia Jerzego II²⁸. Po opuszczeniu w styczniu 1584 r. Brzegu powrócił do swojego rodzinnego miasta, gdzie do śmierci w 1589 r. piastował urząd syndyka²⁹.

Członkiem kolegium gimnazjum (*College*) od 1581 r. był także Ambrosius Scholtz (znany także jako Schultiss), prawnik urodzony w 1554 r. w Chwalibózych koło Oławy, cesarski notariusz, a od 1589 r. bibliotekarz gimnazjum³⁰.

Następcą Pauloniusa został Jeremias Gertsman, który przybył do Brzegu w 1584 r. z Bolesławca. Był doktorem obojga praw, równocześnie był księżęcym rzeczywistym radcą rządowym, a od 1588 r. komisarzem książęcym w komisji, która miała za zadanie uporządkowanie przywilejów miejskich Brzegu³¹. Ze względu na niskie zarobki w gimnazjum brzeskim wiele osób w nim zatrudnionych poszukiwało różnych możliwości dorobienia, pełniąc różne funkcje urzędowe, niekiedy lepiej płatne niż w gimnazjum.

W 1596 r. zastąpił Gertsmana Johann Baptista Reimann, który także był doktorem obojga praw. Doktorat uzyskał w 1595 r., ale nie jest pewne, czy w Padwie, czy w Marburgu. W gimnazjum nauczał cesarskich instytucji (*profesor institutionum imperialium*). W 1602 r. został prokonsulem w Legnicy, zrezygnował zapewne w związku z tym z profesury prawa w Brzegu³².

Najbardziej znanym spośród prawników, którzy przewinęli się przez gimnazjum w Brzegu, był Schickfuss, który pełnił funkcję jego rektora od kwietnia 1604 r. do grudnia 1613 r. Był on rodowitym Ślązakiem, urodził się bowiem w 1574 r. w Świebodzinie. Uczęszczał do gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, jednakże ostatni rok gimnazjum zaliczył w Zgorzelcu. Studiował we Frankfurcie nad Odrą, Bazylei, Strassburgu, Jenie i Genewie³³, zdobywając wszechstronne wykształcenie prawnicze. Przed przybyciem do Brzegu pełnił funkcję notariusza na „Viadrinie” we Frankfurcie nad Odrą, wykładając jednocześnie prawo rzymskie na tymże uniwersytecie. Powołanie trzydziestoletniego Schickfussa na stanowisko rektora gimnazjum w Brzegu – zdaniem Jarosława Kuczera – „było krokiem milowym w jego karierze”³⁴. Okres, w którym pełnił on urząd rektora, uznaje się powszechnie za najpomyślniejszy w dziejach szkoły. Obejmując urząd, opublikował informator dotyczący gimnazjum w Brzegu³⁵. W informatorze tym dał on, jako zarządzający szkołą, „jasno do zrozumienia, iż

²⁸ K.F. Schönwälder, J.J. Guttman, *op. cit.*, s. 43–44.

²⁹ S.G. Erhardts, *Presbyterologie des Evangelischen Schlesiens*, Th. 2, Liegnitz 1782, s. 115; L. Toporowski, *Rektorzy gimnazjum brzeskiego w latach 1569–1740*, „Szkice Brzeskie” 1985, t. 2, s. 25, 31; M.J. Ptak, *op. cit.*, s. 34.

³⁰ K.F. Schönwälder, J.J. Guttman, *op. cit.*, s. 46.

³¹ *Ibidem*, s. 50–51; M.J. Ptak, *op. cit.*, s. 34.

³² M.J. Ptak, *op. cit.*, s. 34; *Allgemeines Historisches Lexicon*, Th. 4, Leipzig 1732, szp. 56.

³³ L. Toporowski, *Rektorzy...*, s. 25, 32.

³⁴ J. Kuczer, *Jakub Schickfuss (1574–1636). Uczony, prawnik-dyplomata, kronikarz śląski*, [w:] *Zapisali się w dziejach Środkowego Nadodrza. Szkice biograficzne*, red. P. Bartkowiak, J. Kuczer, D. Kotlarek, Zielona Góra 2009, s. 23–25.

³⁵ J. Schickfuss, *Praelectionum In suprema Illustris Gymnasii Bregensis Curia noviter insitutum Catalogus*, Liegnitz 1604 (oraz Frankfurt an der Oder 1606).

gimnazjum brzeskie z pomocą boską wyszło «zwycięskie i kwitnące z trudnego i złowieszczonego okresu w swojej historii, wierne czystości prawej religii, przez Lutra i Melachtona wyplenionej z błędów, prezentując swym wychowankom niezmienną powagę prawa i nieskażoną źródłowo filozofię perypatetycką Arystotelesa, z pełną nadzieją, że także przybywająca z daleka młodzież szlachecka, dzięki podjętemu ochoczo studium pobożności i nauk humanistycznych, zdołają należycie chrześcijańskie wykształcenie»³⁶. Już w tamtych czasach zachodziła konieczność zabiegania o uczniów, których liczba spadała. Jako rektor Schickfuss wydał także porządek szkolny obowiązujący w gimnazjum³⁷ oraz powołał w gimnazjum w Brzegu komisję studencką (*Schulstaat*), stanowiącą namiastkę samorządu studenckiego, funkcjonującą przy władzach uczelni, rozpatrującą głównie wykroczenia studentów przeciwko porządkowi w gimnazjum³⁸.

W okresie gdy był rektorem gimnazjum w Brzegu, w 1612 r. doktoryzował się na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, tytułując się odtąd doktorem obydwu nauk – *autriusque doctor* – w prawie świeckim i kościelnym. Przeszedł być rektorem gimnazjum w Brzegu w 1613 bądź 1610 r. Utracił stanowisko rektora nie na skutek utraty zaufania u ówczesnego księcia brzeskiego Jana Chrystiana, lecz przejścia księcia w 1610 r. na kalwinizm, skutkiem czego była rezygnacja Schickfussa z funkcji rektora. Zwyczajowo bowiem było przyjęte, że stanowisko rektora gimnazjum pełniła osoba wyznająca tę samą konfesję co rodzina książęca. Po ustąpieniu ze stanowiska rektora Schickfuss był radcą księcia brzeskiego, prowadząc jednocześnie wykłady w gimnazjum. Pracę w gimnazjum zarzucił dopiero w 1617 r., kiedy to został mianowany generalnym starostą śląskim (*Oberlandeshauptmann für Ober- und Niederschlesien*). Podczas pobytu w Brzegu był on także często powoływany na świadka w sprawach dotyczących testamentów oraz umów sprzedażno-dzierżawnych, co świadczyło o tym, że cieszył się dużym autorytetem jako prawnik³⁹. W gimnazjum był profesorem prawa (objaśniając głównie *Institutiones*) i filozofii. Zmarł we Wrocławiu 14 września 1636 r.

Kolegą po fachu i bliskim przyjacielem Schickfussa, także wykładowcą w gimnazjum w Brzegu, był Gottfried Scholz (1583–1641)⁴⁰. W okresie gdy Schickfuss był rektorem gimnazjum, nauczycielem matematyki w nim był Martin Grundmann (jednocześnie praktykujący adwokat), który zmarł w Brzegu w 1641 r.⁴¹ Natomiast następcą Schickfussa w 1617 r. został Daniel Petzold,

³⁶ Cyt. za: J. Kuczer, *op. cit.*, s. 25.

³⁷ J. Schickfuss, *Ordini Literario Honorificum Ecclesiae Reique Publice salutare Progressionem Vernalem In Illustri Gymnasio Bregensi insituendam solemnem universus Gymnasii Conventus Musarum Patronis et Alumnis indicit ad proximam Martis diem...*, Brieg 1606.

³⁸ Nie był to pomysł całkiem nowy, gdyż już w ramach reform przeprowadzonych przez V. Trozendorfa w gimnazjum w Złotoryi utworzono „sąd szkolny” rozpatrujący cięższe przewinienia popełnione przez uczniów, przed którym mieli oni także możliwość obrony. Ch. Absmeier, *op. cit.*, s. 125. Zaś przepisy dotyczące karności uczniów i porządku w gimnazjum znajdowały się w części drugiej ordynacji szkoły wydanej w 1580 r.; H. Barycz, *Śląsk w polskiej...*, s. 223.

³⁹ J. Kuczer, *op. cit.*, s. 25–26.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 31–32.

⁴¹ K.F. Schönwälder, J.J. Guttman, *op. cit.*, s. 66.

który profesorem prawa był do 27 marca 1632 r., kiedy to w wieku 44 lat został zamordowany przez rabusiów w drodze z Nysy do Brzegu⁴². Po 12 latach pojawił się w Brzegu kolejny prawnik Jan Lucas, który w latach 1644–1660 był zastępcą rektora (prorektorem), a urząd rektora piastował w latach 1660–1672. Okres gdy był prorektorem, był jednym z najgorszych okresów w dziejach gimnazjum w Brzegu. Lucas studiował we Frankfurcie nad Odrą. Miał stopień doktora teologii, był profesorem filozofii i prawa. Urodził się w Oławie (1602 r.), a zmarł w Brzegu (1673 r.)⁴³.

Najdłużej kierował gimnazjum – od 11 sierpnia 1678 r. do stycznia 1724 r. (w sumie 46 lat) – Gottfried Thilo von Thilau und Steinberg. Urodził się on w Złotorzy w 1646 r., był jednak absolwentem gimnazjum w Brzegu, po którego ukończeniu studiował teologię i prawo w Lipsku i Wittenberdze. Miał stopień magistra. Był doświadczony w kierowaniu szkołą, gdyż wcześniej był rektorem gimnazjum w Złotorzy⁴⁴. Był profesorem teologii i prawa. Opublikował kilkadziesiąt prac, w większości niestety nieprawnych. Zmarł w Brzegu w 1724 r.⁴⁵

W latach 1708–1710 profesorem nauki o moralności (*Sittenlehre*) w *Gymnasium Illustre* był pochodzący z Brzegu *Iuris Utriusque Licentiat* Johann Andreas Birner, który ukończył studia prawnicze we Frankfurcie nad Odrą⁴⁶.

Przedostatnim znanym z imienia i nazwiska profesorem nauczającym prawa w gimnazjum w Brzegu był Albert Zimmermann. Pochodził z Halberstadt. W Brzegu w latach 1743–1744 był profesorem prawa i historii (*Profesor Juris et Historiarum*). Zaledwie po dwóch latach przeniósł się do Lubina, gdzie objął posadę dyrektora miejskiego⁴⁷. Stanowisko oraz wykłady z prawa i historii po Zimmermannie przejął Johann Gottfried Weinschenk, który w latach 1737–1742 studiował filozofię na uniwersytecie w Halle⁴⁸. Zamyka on, jak na razie, listę znanych nauczycieli prawa w brzeskim gimnazjum.

Kilkunastu absolwentów gimnazjum w Brzegu po jego ukończeniu zostało prawnikami. Absolwentem gimnazjum był wspomniany Thilo (1664), późniejszy profesor i rektor szkoły. W 1686 r. ukończył gimnazjum Samuel Friedrich Willenberger von Willenberg⁴⁹. Był on rodowitym mieszkańcem Brzegu (ur. 2 listopada 1663 r.). Po ukończeniu gimnazjum brzeskiego studiował prawo na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą, gdzie w 1693 r. doktoryzował się, a od 1699 r. był profesorem nadzwyczajnym tego uniwersytetu. Od 1701 r. był profesorem prawa i historii w gdańskim Gimnazjum Akademickim, m.in.

⁴² M.J. Ptak, *op. cit.*, s. 35.

⁴³ L. Toporowski, *Rektorzy...*, s. 26, 32–33.

⁴⁴ L. Toporowski, *Stosunki polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne w Brzegu w latach 1675–1807*, [w:] *Brzeg. Dzieje...*, s. 175.

⁴⁵ L. Toporowski, *Rektorzy...*, s. 22–23, 32.

⁴⁶ K.F. Schönwälder, J.J. Guttman, *op. cit.*, s. 237.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 264; M.J. Ptak, *op. cit.*, s. 35.

⁴⁸ J.G. Meusel, *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller*, Bd. 14, Leipzig 1815, s. 470.

⁴⁹ K.F. Schönwälder, J.J. Guttman, *op. cit.*, s. 192, 202.

nauczycielem Gottfrieda Lengnicha i autorem jednego z pierwszych w Europie opracowań zagadnień prawa morskiego (*De eo, quod iustum est circa excursions maritimas*, 1711). W 1696 r. w gimnazjum w Brzegu podjął naukę Ephraim Gerhard, który następnie studiował prawo na uniwersytetach w Wittenberdze, Lipsku i Jenie, przyszedł doktor praw i profesor *Institutionum* uniwersytetu Altdorf w Norymberdze (od 1717 r.)⁵⁰. W gimnazjum w Brzegu pobierał on nauki tylko przez rok. Następnie przeszedł do gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, po którego ukończeniu w 1700 r. studiował prawo na uniwersytetach w Wittenberdze, Lipsku i Jenie. Zmarł 21 sierpnia 1718 r.

Kres nauczania prawa w gimnazjum

Prawo w gimnazjum w Brzegu nigdy nie było pierwszoplanowym przedmiotem nauczania. Jego znaczenie wzrastało w przypadku, gdy wykładały je osoby będące rektorami gimnazjum, bądź też gdy spadało znaczenie innych podstawowych przedmiotów (np. teologii, filozofii, nauki języków obcych – przede wszystkim łaciny) albo osób je prowadzących. Wzrost znaczenia nauczania prawa w gimnazjum w Brzegu być może by nastąpił, gdyby przekształciło się ono w wyższy zakład edukacyjny. Po przejściowych próbach w tym zakresie, które zakończyły się niepowodzeniem, program nauczania w gimnazjum ograniczył się wyłącznie do przedmiotów związanych z jego profilem humanistycznym. Profil ten bowiem, będący odpowiednikiem dzisiejszego ogólnokształcącego, stwarzał większe możliwości przyciągnięcia uczniów także spoza Śląska. Ostatecznie przestano nauczać prawa w gimnazjum brzeskim po 1792 r., nie znajdujemy go bowiem w ówczesnych planach lekcji (*Lectioſplan*). Nastąpiło to w wyniku zmian, jakie zaszły w gimnazjum w tymże roku, za którymi stał rektor Immanuel Johann Gerhard Schellery, polegających na wprowadzeniu całkowicie nowego programu nauczania oraz nowej organizacji gimnazjum⁵¹.

Protestanckie gimnazjum (*Gymnasium Illuſtre*) w Brzegu początkowo, po powstaniu miało ambicje, by stać się jednym z najlepszych na Śląsku bądź też by przynajmniej dorównać gimnazjom wrocławskim. Wśród w większości katolickich szkół było jedną z nielicznych protestanckich, próbujących z nimi rywalizować. Stało się to szczególnie trudne po roku 1648 r., gdy na tronie książęcym w Brzegu brakło tak światłych protektorów jak założyciel gimnazjum Jerzy II. Zaś po roku 1675, gdy wygasła dynastia piastowska w Brzegu i na Śląsku, nowi władcy księstwa – Habsburgowie – nie podjęli żadnych działań, by gimnazjum w Brzegu nabrało większego znaczenia poza byciem zwykłym ośrodkiem kształcenia młodzieży szlacheckiej i miejskiej. Przejście Śląska w 1740 r. pod panowanie pruskie zapewniło gimnazjum stabilną, niezagrożoną egzystencję, lecz spowodowało nieodwracalne przekreślenie ambitnych planów, które legły u podstaw jego powstania przed dwustu laty. Jednym z tego następstw było

⁵⁰ *Ibidem*, s. 246.

⁵¹ J.H.J. Heuser, *Kurzgefaſſte Geſchichte des Königlichem Gymnaſii illuſtris zu Brieg, von einem an dieſer Schule ſtehenden Lehrer*, Brieg 1801, s. 8.

wyrugowanie z programu nauczania prawa. Istnienie uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą, a następnie przeniesie go do Wrocławia i wraz z nim utworzenie wydziału prawa, spowodowało, że nauczanie tej dziedziny w gimnazjum w Brzegu nie miało szans na reaktywację. Dzieje nauczania prawa w gimnazjum w Brzegu stanowią niezwykle ciekawy, lecz niestety jedynie przejściowy epizod w dziejach placówki. Po jego zaniechaniu szkoła w Brzegu dalej istniała, ale przestała być *Illustre*, stając się zwykłym *Gymnasium*.

Bibliografia

- Absmeier Ch., *Szkoły a region. Szkolnictwo śląskie wieku reformacji*, [w:] *Śląska Republika Uczonych*, vol. 3, red. M. Hałub, A. Mańko-Matysiak, Wrocław 2008.
- Allgemeines Historisches Lexicon*, Th. 4, Leipzig 1732.
- Barycz H., *Polacy w dawnym gimnazjum w Brzegu (w. XVI–XVIII)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1974, nr 2.
- Barycz H., *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979.
- Dziewulski W., *Brzeg od lokacji na prawie zachodnim do wygaśnięcia dynastii Piastów (1247–1675)*, [w:] *Brzeg. Dzieje. Gospodarka. Kultura*, red. W. Dziewulski, Opole 1975.
- Erhardts S.G., *Presbyterologie des Evangelischen Schlesiens*, Th. 2, Liegnitz 1782.
- Gawlik S., *Działalność oświatowa i pedagogiczna Piastów brzeskich*, „Szkice Brzeskie” 1985, t. 2.
- Gierowski J., *Oświata i nauka*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1: *Do roku 1763*, cz. 3: *Od końca XVI w. do r. 1763*, red. K. Maleczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Harasimowicz J., *Jerzy II*, [w:] *Encyklopedia Wrocławia*, red. J. Harasimowicz, Wrocław 2001.
- Heuser J.H.J., *Kurzgefaßte Geschichte des Königlichen Gymnasii illustris zu Brieg, von einem an dieser Schule stehenden Lehrer*, Brieg 1801.
- Karłak W., *Bibliotheca Piastorum Bregensis – szkolny księgozbiór dziedzictwem kulturowym śląskich Piastów*, [w:] *Piastowskie kolekcje ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Digitalizacja i udostępnianie*, red. I. Bińkowska, D. Codogni-Lańcucka, Wrocław 2015.
- Kuczer J., *Jakub Schickfuss (1574–1636). Uczony, prawnik-dyplomata, kronikarz śląski*, [w:] *Zapisałi się w dziejach Środkowego Nadodrza. Szkice biograficzne*, red. P. Bartkowiak, J. Kuczer, D. Kotlarek, Zielona Góra 2009.
- Meusel J.G., *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller*, Bd. 14, Leipzig 1815.
- Nielaender F., *Das Brieger Gymnasium*, Brieg 1931.
- Otto A., *Valentin Trozendorff und seine Schule in Goldberg*, „Monatschrift von und für Schlesien” 1829, Bd. 1.
- Ptak M.J., *Nauka i nauczanie prawa na Śląsku do początku XIX wieku – zarys problematyki*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011.
- Schickfuss J., *Ordini Literario Honorificum Ecclesiae Reique Publice salutare Progressionem Vernali In Illustri Gymnasio Bregensi insituendam solemnem univrsus Gymnasii Conventus Musarum Patronis et Alumnis indicit ad proximam Martis diem...*, Brieg 1606.
- Schickfuss J., *Praelectionum In suprema Illustris Gymnasii Bregensis Curia noviter insitutarum Catalogus*, Liegnitz 1604 (oraz Frankfurt an der Oder 1606).
- Schönwälder K.F., Guttman J.J., *Geschichte des Königlichen Gymnasiums zu Brieg. Zur Dreihundertjährigen Jubelfeier*, Breslau 1869.
- Skibiński W., *Życie codzienne w dawnym Brzegu. Od czasów najdawniejszych do połowy XX stulecia*, Brzeg 2005.
- Toporowski L., *Rektorzy gimnazjum brzeskiego w latach 1569–1740*, „Szkice Brzeskie” 1985, t. 2.
- Toporowski L., *Stosunki polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne w Brzegu w latach 1675–1807*, [w:] *Brzeg. Dzieje. Gospodarka. Kultura*, red. W. Dziewulski, Opole 1975.
- Toporowski L., *Z dziejów „Gymnasium Illustre” w Brzegu w końcu XVI w.*, „Szkice Brzeskie” 1981, t. 1.
- Więcek H., *Z dziejów gimnazjum piastowskiego w Brzegu*, „Kwartalnik Opolski” 1957, nr 4.

TEACHING LAW IN THE GYMNASIUM IN BRZEG IN THE YEARS 1564–1792

Abstract: The author of the article presents the circumstances of the founding of the famous Protestant gymnasium (*Gymnasium Illustre*) by Prince George II in Brzeg in 1564, showing the role of that school in the implementation of other reforms launched by the Prince of Brzeg and the situation in Silesia at that time. The final caesura is 1792, when teaching law in the gymnasium in Brzeg, which is the main subject of the author's considerations, was over. The author discusses in detail the teaching of law in that school, teaching of the scheme and the importance of law in the curriculum. Moreover, the author presents the figures of people who taught law in the gymnasium in Brzeg and their official careers. Special attention is paid to James Schickfuss. The author also shows the sporadic contacts of the gymnasium in Brzeg with some Polish grammar schools and the fate of some of its graduates.

Keywords: GYMNASIUM IN BRZEG, LAW, LAW PROFESSORS, PRINCE GEORGE II, TEACHING LAW